

Ahmed Zildžić

Odsjek za orijentalnu filologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Sarajevu
Franje Račkog 1, BiH-71000 Sarajevo
ahmed.zildzic@ff.unsa.ba

Aida Smailbegović

Orijentalni institut
Univerzitet u Sarajevu
Zmaja od Bosne 8b, BiH-71000 Sarajevo
aida.smailbegovic@ois.unsa.ba

TEKSTNA ANALIZA RUKOPISA HATIFIJEVE *TĪMŪRNĀME* IZ ORIJENTALNE ZBIRKE ARHIVA HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Predmet ovog rada je zagrebački kodeks epske poeme *Tīmūrṇāma* autora 'Abdullāha Hātifija (u. 1521.) koji se pod signaturom OZHA R 754 čuva u Orijentalnoj zbirci Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Osnovna namjera autora bila je tekstnom analizom i detaljnom usporedbom toga kodeksa s nedavno tiskanim kritičkim izdanjem teksta djela, te drugim dostupnim recenzijama teksta, utvrditi razmjere manjkavosti rukopisa R 754 na koju su višekratno ukazivali autori koji su se njime bavili. Rad se sastoji od nekoliko cjelina: kratkog uvodnog dijela, prikaza dosad tiskanih izdanja *Tīmūrṇāme*, pregleda sadržaja tog djela po pojedinačnim poglavljima, opisa rukopisa i središnjeg dijela u kojemu su analizirani sačuvani listovi kodeksa. Rezultati obrade kodeksa pokazuju da je tekst zagrebačke *Tīmūrṇāme* s 2320 stihova raspoređenih u dvadeset tri zabilježena poglavlja s ukrašenim *unvanima* (zaglavljima) tek polovično očuvan. Osim ispuštanja teksta posebnu poteškoću predstavlja i narušeni raspored dostupnih stihova pa su na kraju dane preporuke za novi redosljed i folijaciju kodeksa. Na temelju tekstnih indicija unutar samog djela i upisa na kraju moguće je iznijeti pretpostavku da je zagrebačka *Tīmūrṇāma* najvjerojatnije prepisana u Perziji ili na području istočne Anadolije, te da je u slijedu burnih politič-

kih i društvenih previranja u XVI. i XVII. stoljeću između Osmanskog i Safavidskog Carstva postala sastavni dio osmanskog manuskriptnog miljea. Na kraju rada nalazi se nekoliko priloga koji tablično predstavljaju najvažnije zaključke.

1. Uvodna razmatranja

Istraživačima perzijske historiografije znano je da ne nailazimo na gotovo nijedno djelo na perzijskom jeziku koje se tiče (opće) povijesti Perzije prije perioda vladavine Mongola, odnosno sredine XIII. stoljeća (Spuler 1962:126). Pri tome treba napraviti jasnu razliku između povijesnih djela koja tretiraju povijest Perzije, bez obzira na to kojim su jezikom napisana, i povijesnih djela na perzijskom jeziku. Period prvih nekoliko stoljeća nakon arapsko-islamskog osvojenja Perzije uglavnom je obrađen u kronikama pisanim na arapskom jeziku. Kada je riječ o prijeislamskoj Perziji, indikativno je da danas ne posjedujemo niti jedno djelo koje bismo u pravome smislu riječi mogli nazvati povjesničarskim, unatoč razvijenoj pismenosti i prisutstvu dviju velikih iranskih dinastija.

Umjesto toga imamo pojedinačne napise od historiografskoga značaja i životopisna djela koja povijest predstavljaju kao poduhvat odabranih pojedinaca, iznoseći pretežito materijal koji bismo mogli okarakterizirati kao mitološki i legendarni. Najvišu razvojnu točku taj trend dosegnut će u čuvenoj epskoj *Knjizi o kraljevima (Šāhnāma)* Abū al-Qāsima Firdūsija (u. 1020.) koja je ujedno temelj dviju tradicija koje će uslijediti i u tom ostvarenju sagledavati vlastiti nedostižni model. Prva je tradicija pisanja povijesnih kronika u stihu u žanru epa, koje kombiniraju mitske i legendarne naslage sa stvarnim povijesnim događajima. Druga je tradicija prigodnoga oslikavanja poema minijaturama. *Knjiga o Timuru (Timūrnāma)* Mevlane ‘Abdullāha Hātifija uspješno objedinjuje ta dva naslijeđa historiografskog pisma na perzijskom jeziku.

U široku rasponu od univerzalnih, svjetskih, dinastičkih pa do individualnih povijesnih kronika, *Timūrnāma*, kako joj već i samo ime govori, pripada ovoj potonjoj vrsti stihovanih povijesnih kronika koje su posvećene pojedinačnim vladarima. Riječ je o stihovanoj kronici posvećenoj Timūru b. Tarāgāyu Barlāsu (poznatom i kao Timur Lenk ili Tamerlan), glasovitom osvajaču i utemeljitelju dinastije Timurida koji su vladali u Srednjoj Aziji i istočnom Iranu od 1370. do 1507. godine. Pretpostavlja se da je rođen između 1320. i 1330. godine u mjestu Šahr-i Sabz u blizini Samarkanda, koji je 1370. učinio svojom prijestolnicom. Vodio je mno-

ge uspješne vojne pohode, među kojima i onaj protiv osmanskog sultana Bajazida I. kojeg je porazio 1402. u čuvenoj bitki kraj Ankare. Umro je 17. ili 18. veljače 1405. u gradu Otraru, tijekom svog posljednjeg vojnog pohoda koji je bio usmjeren prema Kini (Manz 1989:13). Timurovi pohodi prema istoku i zapadu osnovna su tematska nit središnjih poglavlja Hātifijeve *Ṭīmūrṇāme*.

Hātifijev odabir zanimljiv je iz najmanje dva razloga: *Ṭīmūrṇāma* je pisana u vrijeme kada su Timurovi nasljednici već bili oformili dinastiju i imperij znatne teritorijalne rasprostranjenosti i administrativne rafiniranosti. Osim toga, *Ṭīmūrṇāma* nastaje u okrilju takozvane "istočne" historiografske škole na perzijskom jeziku, koja je osobito posvećena pisanju univerzalnih povijesnih djela koja najčešće sežu do mitskih početaka svijeta, ili pak do pojave islama i tradicije biblijskih poslanika koji su prethodili pojavi Poslanika islama (Melville 2008:31–32). Jedan od uzroka takve izuzetosti *Ṭīmūrṇāme* iz dominantne tradicije može biti i činjenica da njen autor, Mevlana 'Abdullāh Hātifi, nije bio dvorski povjesničar u čijem djelu bi neminovno bio prepoznat pečat dvorskoga pokroviteljstva. Razložno je pretpostaviti da je *Ṭīmūrṇāma* mogla poslužiti kao autorov zalog i pokušaj stjecanja takvoga statusa.

2. Tiskana izdanja *Ṭīmūrṇāme*

Osim velikoga broja rukopisa *Ṭīmūrṇāme* u svijetu, djelo je do danas tiskano tri puta: dva puta u Indiji i jedanput u Iranu. Prvi je put tiskano litografski 1869. godine u Lucknowu u Indiji, u tiskari čuvenoga indijskog prosvjetitelja Munshija Nawala Kishorea. S obzirom na to da tekstu ne prethodi nikakav uvod, ne znamo koji je rukopis poslužio kao predložak. Ipak, sa sigurnošću se može ustvrditi da je riječ o popularnom izdanju djela pod naslovom *Hātifijeva Knjiga podviga (Zafarnāma-ye Hātifi)*,¹ bez ikakvih znanstvenih pretenzija.² Jasno je uočljiv nedostatak zanimanja za filološku pripremu i obradu teksta koji je tiskan u nizu, u četiri stupca na svakoj stranici.³

Počeci znanstvenoga zanimanja za tekst *Ṭīmūrṇāme* vežu se za sljedeće tiskano izdanje koje je 1958. godine priredio Abū Hāšim Sayyed Yūša',

¹ O alternativnim nazivima *Ṭīmūrṇāme* pogledati dolje 5.1. *Opis rukopisa*.

² Navedeno izdanje iz kolekcije Südasien Instituta hajdelberškog sveučilišta pod signaturom SAI 276 kish 2014/445 dostupno je u digitalnoj formi na: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/hatifi1896/0014> (pristupljeno 07. rujna 2019.).

³ ['Abdullāh Hātifi] *Zafarnāma-ye Hātifi*, Maṭba' Monši Nawāl Kišūr, Lucknow, 1896., 108 str.

pročelnik Odsjeka za arapski, perzijski i urdu pri Sveučilištu u Madrasu.⁴ Priređivač je svoje izdanje *Timūrnāme* opremio Uvodom (I – XIII) u kojemu je iz klasičnih i postklasičnih biografskih rječnika i antologija na perzijskom jeziku u vidu isječaka i bez mnogo vlastitih intervencija donio biografiju ‘Abdullāha Hātifija. Nakon Uvoda slijedi tekst *Timūrnāme* tiskan dvostupačno (str. 1–235), pripremljen na temelju dvaju rukopisnih primjeraka iz Državne biblioteke orijentalnih rukopisa u Madrasu. Nažalost, priređivač ne donosi nikakve podatke o rukopisima koje je koristio tijekom pripreme teksta, stoga ne znamo koji je rukopis poslužio kao osnovni, a koji kao kontrolni primjerak. U podnožnim bilješkama priređivač donosi inačice teksta i mjestimično predlaže vlastita rješenja koja mu se na temelju jezičnog osjećaja ili pjesničkoga metra čine prikladnijima i vjerojatnijima. Istinska vrijednost ovoga izdanja dolazi na kraju, u kazalima osobnih imena i zemljopisnih naziva (str. 236–245), te prilično bogatom rječniku manje poznatih riječi turskog i mongolskog podrijetla (str. 246–230), koji umnogome doprinose boljem razumijevanju i prohodnosti teksta.

Posljednje izdanje teksta *Timūrnāme* tiskano je u Iranu 2018. godine i upravo ono, unatoč određenim nedostacima o kojima će biti govora, predstavlja kontrastivni parnjak tekstne analize zagrebačke *Timūrnāme*.⁵ Kritičko izdanje teksta pripremili su iranski znanstvenici Hasan Basāk i Mohammadrezā Šāndīz na temelju šest rukopisnih primjeraka iz Irana i tiskanog izdanja Abū Hāšima Yūša‘a iz 1958. U uvodnom dijelu studije priređivači su ponudili kratak pregled općih kulturnih prilika za vrijeme Timurida, pjesnikovu biografiju i bibliografiju, te pojasnili temeljne principe izrade toga kritičkog izdanja. Svih šest rukopisnih primjeraka kojima su se priređivači služili nalaze se u Iranu: osnovni je primjerak iz zbirke Sveučilišne knjižnice u Teheranu (br. 6035), a prepisao ga je Ġiyāsuddīn ‘Alī al-Ġāmī 950./1543. godine, nešto više od dva desetljeća nakon smrti autora poeme, ‘Abdullāha Hātifija. Riječ je, dakle, o najstarijem poznatom rukopisu *Timūrnāme*, što je bilo i polazište pri odabiru predloška za izradu kritičkog izdanja. S obzirom na to da tom primjerku nedostaje gotovo tisuću stihova⁶ poeme, kao kontrolni primjerci poslužili su rukopisi iz kolekcije knjižnice i muzeja Malak u Teheranu (br. 5244 i 5936), potom jedan izuzetno vrijedan primjerak iz knjižnice Āstān-e qods-e razāvī u Mašhadu (br.

⁴ [‘Abdullāh Hātifi] *Timūrnāma*, priredio Abū Hāšim Sayyed Yūša‘, Sveučilište u Madrasu, Indija, 1958, 322 str.

⁵ *Manzūma-ye ḥamāsī-ye Mowlānā ‘Abdullāh Hātifi-ye Xargardī-ye Ġāmī: Timūrnāma*, kritičko izdanje dr. Hasan Basāk i Mohammadrezā Qāsimzāde Šāndīz, Enteshārāt-e Tanīn-e qalam, Mašhad, 1397 (=2018), 384 str.

⁶ Pod nazivom stih podrazumijevamo *bejt* koji se ponekad navodi i kao dvostih s dva pojedinačna stiha (*mīšrā’*).

15 606)⁷ i dva dodatna primjerka iz knjižnice Teološkog fakulteta Sveučilišta u Mašhadu (br. 112 i 113). U nastavku uvodne studije priređivači predstavljaju osnovne ortografske i poetske osobitosti *Timūrnāme* u navedenim rukopisima, a potom donose numerirano kritičko izdanje teksta s inačicama preuzetim iz kontrolnih kopija danih u napomenama i mjestimično prigodnim filološkim komentarima. Na kraju dolazi rječnik manje poznatih termina u kojemu je moguće zapaziti dosta poklapanja s rječnikom koji je priredio Yūša', potom kazalo zasebno izdvojenih vojnih termina iz teksta *Timūrnāme*, te kazala osobnih imena i zemljopisnih naziva.

Nedvojbeno je riječ o izuzetno značajnom znanstvenom poduhvatu koji je *Timūrnāmu* akademskoj zajednici predstavio na primjeren način i u skladu s postulatima kritičke obrade rukopisa. Nemoguće je, pak, zanemariti činjenicu da je kritičko izdanje dr. Basāka i Šāndīza i dalje neprimjerenog regionalnog karaktera, budući da priređivači nisu uzeli u obzir obilje rukopisnih primjeraka djela koji se nalaze izvan granica Irana. Mora se priznati da postoji niz otegotnih okolnosti s kojima se istraživači suočavaju pri izradi kritičkog izdanja *Timūrnāme*. Prema umjerenim procjenama znanstvenika, u svijetu postoji oko stotinu pedeset rukopisnih primjeraka *Timūrnāme* u gotovo svim važnijim kolekcijama Istoka i Zapada. Osim toga, između prijepisa postoje velike razlike koje proizlaze iz više recenzija izvornoga teksta koje je najvjerojatnije sačinio sam 'Abdullāh Hātifi (1454. – 1521.) za svog dugog životnog vijeka, u okolnostima golemih društvenih i političkih previranja tako svojstvenih podneblju i vremenu u kojemu je živio. Tekstna analiza zagrebačke *Timūrnāme* upravo zorno oslikava navedene otegotne okolnosti.

3. Životopis pjesnika

Podatci o životu 'Abdullāha Hātifija prilično su oskudni i crpimo ih najvećim dijelom iz antologija i biografskih rječnika pjesnika iz kasnog timuridskog i ranog safavidskog perioda. Godinu rođenja primorani smo posredno rekonstruirati na temelju susreta između pjesnika i safavidskog šaha Isma'ila I., koji se zbio 916./1510. prilikom osvojenja Horasana, kada je pjesnik imao devedeset dvije godine. Prema tome, 'Abdullāh Hātifi rodio se najvjerojatnije oko 822./1419. godine u mjestu Xargard-e Ğām koje izvori spominju kao »kasabu u Horasanu«. Odlučujuća okolnost u njegovu životu i karijeri činjenica je koju navode svi antologičari: Mevlana

⁷ Priređivači govore o iznimnoj izvedbi kaligrafije i iluminacije u tom rukopisu koji je 975./1568. godine prepisao Ğolām'alī al-Kātib al-Haravī, jedan od vodećih kaligrafa i prepisivača u Heratu u drugoj polovini XVI. stoljeća.

Hātifi bio je sestrić (*xāharzāde*) ‘Abdurrahmana Džamija pod čijim pokroviteljstvom je upotpunio svoje obrazovanje i stekao pristup višim društvenim slojevima timuridskog Herata. ‘Abd al-nabī Faḥr al-zamānī, autor pjesničke antologije *Krčma* (*Mayxāne*), o tome donosi rječito svjedočanstvo:

»Kad god bi [Hātifi] iz Džama stigao u Herat, sultan Husejn Bajkara i njegov vezir ‘Ali Šir Neva’i iskazivali su mu svaku čast i poštovanje; timuridski prinčevi Muzaffar Husejn Mirza, Kopak Mirza i Badi’ al-zamān, kao i glasoviti pjesnik Mula ‘Asif, s njim su imali izuzetno blizak i prisan odnos, ukazivali su mu počast i Džamiju (tj. ‘Abdurrahmanu) donosili pripovijesti o njegovoj pronicljivosti i mudrosti.«⁸

Život i karijera ‘Abdullāha Hātifija odvijali su se u samome središtu društvenih zbivanja timuridske prijestolnice na vrhuncu njene političke, vojne i kulturne moći, a zahvaljujući prije svega njegovu ujaku koji se navodi kao član heratskog trijumvirata koji su uz njega činili još Neva’i i Bajkara.

Međutim, iz nepoznatih razloga Hātifi uskoro odlučuje sve to napustiti. Povukao se u svoje rodno mjesto gdje je dao urediti imanje i sagraditi paviljon (*čārbāḡ*) u kojem će provesti ostatak života. Ondje je i umro, a prema navodima Sām-e Mirze u djelu *Toḥfa-ye Sāmī*, na tom je mjestu vjerovatno i sahranjen.⁹ Druga predaja, prema kojoj je pjesnik sahranjen u Heratu u grobnici ‘Abdurrahmana Džamija, uz lijes glasovitog nakšibendijskog šejha i Džamijevog duhovnog predvodnika Sa’d al-dīna Kāšgarīja, oslanja se na podatke koje donosi ‘Ubejdullāh b. Abū Sa’īd Haravī u svome djelu *Trajna dobra* (*Bāqiyāt al-ṣāliḥāt*), koje zapravo predstavlja integralni dio značajne zbirke *Mjesta vjerskog pohođenja u Heratu* (*Mazārāt-e Harāt*). Iako tisuće ljudi i danas posjećuju to mjesto u uvjerenju da je riječ o Hātifijevu grobu, odavno postoje pouzdane spoznaje da je to grob ‘Abdurrahmanova brata Muhammeda Džamija, koji je mlad umro.¹⁰

Godinu Hātifijeve smrti kronogramom je zabilježio Ḥabībullāh, njegov suvremenik i pjesnik, sljedećim stihovima:

*Ode slatkorječivi Hātifi iz ovog Vrta vremena
Pjesmom i slavljem praćen, ka Staništu bez mijena*

⁸ ‘Abd al-nabī Faḥr al-zamānī, *Tazkira-ye Mayxāne*, ur. Aḥmad Golčīn Ma’ānī, Našr-e Sepahr, Tehran, 1340 h.s. (=1961), 114.

⁹ Sām-e Mirzā Šafavī, *Toḥfa-ye Sāmī*, ur. Ḥasan Vahīd Dastgardī, Armaḡān, Tehran, 1354 h.s. (=1975), 163.

¹⁰ Vidjeti: Sa’dullāh Asadullayaf, »Mazār-e ‘Abd al-raḥmān Ğāmī ve ‘Abdullāh Hātifi«, *Maḡalla-ye dāneškade-ye adabiyāt ve ‘olūm-e ensānī-ye Mašhad*, vol. VIII, br. 3, 1351 h.s. (=1972), str. 792.

*Dušu preda i reče Poslaniku plemenita, čista soja
'Abtahijski ljepotane, zalog nek' ti bude duša moja'*¹¹

*Sa svijeta ode onaj čije riječi drage i mile bijahu svojim:
zanos Turcima, ushit Perzijancima i smutnja Arapima*

*Kronogram smrti njegove potražih u srcu, pa mi dojavio
u riječima „pjesnik kraljeva“ i „kralj pjesnika“ se pojavi*

Zbroj brojevanih vrijednosti slova iz ključnih riječi posljednjeg stiha daje godinu Hātifijeve smrti: 927./1520.¹²

Osim *Ṭīmūrṇāme*, koja je predmet ovog rada, Hātifi je napisao *Knjigu osvojenja Isma'ila I., divan* (zbirku) lirske i mistične poezije i tri romantična epa po uzoru na velikoga Nizāmīja iz Gandže (u. 1209): *Lejla i Medžnun*, *Širin i Husrev*, te *Sedam proćelja*¹³ (Haft manzar).

4. Sadržaj *Ṭīmūrṇāme*

Kritičko izdanje *Ṭīmūrṇāme* sadrži četiri tisuće sedamsto dvadeset sedam stihova raspoređenih u četrdeset pet poglavlja. Radi lakšeg pregleda, poglavlja *Ṭīmūrṇāme* moguće je podijeliti u tri kategorije.

Prvu kategoriju čine uvodna poglavlja koja je kao neizostavna utvrdio poetski kanon perzijske epike do Hātifijeva doba i tu spada prvih pet poglavlja:

I – [Veličanje Uzvišenog Boga] (stihovi br. 0 – 53)¹⁴

II – Pokoravanje prijestolju Onoga do Kojega dopiru zazivi zazivača i molba za blagonaklonost tog Zdenca darežljivosti, plemenitosti i dobročinstva (54 – 116)

III – Hvalospjev Predvodniku svega stvorenoga koji je sukus svih živih bića, Muhammedu Odabranome (117 – 162)

¹¹ Abtahijski] je nadimak Poslanika islama prema rodu plemena Kurejš kojemu je pripadao, a koji je naseljavao unutrašnjost grada Meke u neposrednoj blizini Ka'be. Nasuprot drugim ograncima istog plemena koji su naseljavali periferiju i oblasti izvan grada (Qurayš al-ḡawāhir), rod kojemu je pripadao Poslanik islama nazivao se Qurayš al-bitāḥ, pa stoga i nadimak *abtāḥi*.

¹² Važno je primijetiti da Faḥr al-zamānī koji navodi ove stihove, u svojoj antologiji donosi pogrešan zbroj – 914, što je očita pogreška. Vidjeti *Mayxāne*, str. 118.

¹³ Pjesnik se služi višeznačnim riječima, pa je tako i ovaj naslov moguće prevesti na nekoliko načina: Sedam proćelja, pogleda, lica, paviljona, motrišta i sl.

¹⁴ U mnogim rukopisnim primjercima *Ṭīmūrṇāme* ovo poglavlje nema poseban naslov. Perzijski izvorni naslovi poglavlja dani su u *Prilogu A* na kraju radu.

IV – *O uspeću na nebo Poslanika, neka je njemu Božja milost i spas* (163 – 237)

V – *O razlozima pisanja knjige* (238 – 299)

Drugu kategoriju čine središnja poglavlja *Timūrnāme* koja kronološki slijede i naslovima jasno ocrtavaju putanje Timurovih vojnih pohoda, najprije u Središnjoj Aziji, Belhu i Horezmu, a potom njegove višegodišnje pohode na Iran (oblasti Horasan, Mazandaran, Gilan, Irak, Fars i Azerbajdžan), prijestolnicu Muzaffarida Širaz, *Plavu Hordu* (stepu Kipčaka), prijestolnicu kalifata, Bagdad, koja je u tom periodu bila u rukama Džalairida, Anadoliju i Levant, Afganistan i Indiju, potom pripreme za pohod na Hataj i Kinu, te naposljetku Timurovu smrt. To su sljedeća poglavlja:

VI – *Blagotvorno poklapanje Kanopusa nebeskog svoda sreće i vlasti s blagosiljanom Venerom ukazanja sreće, te izlazak blagoslovljenog mladača sigurnosti, odnosno javljanje blagoslovljenog sultana* (300 – 400)

VII – *Vojna blagoslovljenog sultana protiv emira Husejina, namjesnika Belha, i pristizanje mjeseca njegovog životnog doba s početka do kraja* (401 – 475)

VIII – *Dolazak blagoslovljenog sultana na visoko prijestolje hanstva i isticanje krune upravljanja svijetom u Belhu* (476 – 593)

IX – *Slanje izaslanika blagoslovljenog sultana vremena pred Husejina Sufiju, namjesnika Horezma, prema prolaznicima¹⁵ ovog ništavnog svijeta (?)* (594 – 696)

X – *Pokret blagoslovljenog sultana protiv namjesnika Horezma, uspjeh i osvojenje, te preseljenje njegovo s ovoga prolaznoga na drugi, vječni svijet* (697 – 791)

XI – *Pripremanje gozbe blagoslovljenog sultana koji sjedi na tronu vladara svijeta radi ukazivanja počasti princu Džihangiru koji je plod iz palminjaka hanstva* (792 – 947)

XII – *Savjetovanje blagoslovljenog sultana s moćnicima Turana o napadu na Iran* (948 – 1061)

XIII – *Usmjeravanje pobjedonosnih zastava u pravcu Horasana* (1062 – 1363)

XIV – *Ponovni napad blagoslovljenog sultana na Iran i osvajanje Mazandarana, Gilana, Iraka, Farsa i Azerbejdžana* (1364 – 1517)

XV – *Polazak tog časnog vojskovođe k prijestolnici Širazu* (1518 – 1715)

XVI – *Smotra vojske pobjedonosnog sultana* (1716 – 1853)

¹⁵ Ključna riječ *bāz gozašte* u ovoj sintagmi nije posve jasna. Rječnici za taj oblik navode značenje '(pre)minuli' (*dar gozašte*), pa je nejasno kako ta riječ može doći u kolokaciji s ovim svijetom, umjesto s budućim.

- XVII – Odlazak *Ikutimura*¹⁶ u izviđanje i njegovo ubojstvo od ruke Kipčaka (1854 – 1941)
- XVIII – Razvijanje borbene zastave u pohodu blagoslovljenog sultana protiv *Tuktamiš-hana*¹⁷ i poraz tog hana hanova (1942 – 2061)
- XIX – Priprema vojske blagoslovljenog sultana za petogodišnji pohod (2062 – 2122)
- XX – Priprema vojske blagoslovljenog sultana protiv Šaha Mensura i ubojstvo tog moćnika (2023 – 2235)
- XXI – Usmjeravanje pobjedonosnih zastava prema prijestolnici kalifata Bagdadu i bijeg sultana Ahmeda Dželajira (2236 – 2380)
- XXII – Pokretanje pobjedonosne vojske prema Dijarbakru i drugim oblastima krajine Šama i pisanje pisma *Tuktamiš-hanu* sa zahtjevom da pokrajina Širvan plaća danak (2381 – 2438)
- XXIII – Prispijeće pisma blagoslovljenog sultana hanu hanova i opiranje potonjega zbog iskvaarenosti njegove (2439 – 2483)
- XXIV – Prispijeće izaslanika *Tuktamiš-hana*, srdžba blagoslovljenog sultana i pokretanje pobjedonosne i blagoslovljene vojske preko *Derbenda* i *Bakua* prema stepi Kipčaka (2484 – 2556)
- XXV – Ponovno pripremanje vojske blagoslovljenog sultana na rubu oblasti *tmine* za rat protiv *Tuktamiš-hana* i njegov povratak kroz te opasne predjele stradanja (2557 – 2707)
- XXVI – Pobjeda blagoslovljenog sultana, osvajača obzorja, nad vojskom stepe Kipčaka, predavanje nasljedstva *Džingiz-hana* *Pur Aras-hanu* i povratak putem *Derbenda* i *Bakua* u *Azerbajdžan* (2708 – 2763)
- XXVII – Savjetovanje blagoslovljenog sultana s vojskovođama *Turana* i *Irana* o pohodu na *Hindustan* i pokretanje vojske protiv nevjernika *Kitvera*, te osvojenje njihovih zemalja (2764 – 2935)
- XXVIII – Polazak blagoslovljenog sultana nakon osvojenja *Kuhistana*¹⁸ prema *Hindustanu* (2936 – 3022)

¹⁶ *Īkūtīmūr* je sin *Arguna* (vladao od 1284. – 1291.), sina *Abaq* (vl. 1265. – 1282.), sina *Hulagua* (vl. 1256. – 1265.), unuka *Džingiz-hana* i osnivača dinastije *Ilhanida*.

¹⁷ Vladao *Plave Horde* u stepama *Kumanije* (perz. *dašt-e Qipčāq*) *Tuktamiš-han* ubijen je oko 809./1406. O *Timurovu* pohodu na hana *Plave Horde* vidjeti: *Harpelin* 2009:144–147.

¹⁸ Vjerojatno se misli na *Hindukuš* kao planinski prijevoj ili oblast *Kuhistan*, kako se i danas naziva jedan distrikt u zapadnom *Afganistanu*. Nekoliko zemljopisnih točaka na području uporabe i utjecaja perzijskog jezika unutar *Irana* i *Afganistana* naziva se *Kuhistan*.

- XXIX – *Razvijanje zastave blagoslovljenog sultana za borbu protiv Mallu-hana*,¹⁹ *bijeg Mallu-hana i pokoravanje oblasti Hindustana* (3023 – 3277)
- XXX – *Sedmogodišnji pohod blagoslovljenog sultana na oblasti Ruma, Egip-ta i Šama* (3278 – 3384)
- XXXI – *Prezimljavanje tabora blagoslovljenog sultana u Karabagu i prispijeće vijesti o kajzerovom*²⁰ *zahtjevanju danka od Azerbajdžana* (3385 – 3439)
- XXXII – *Pismo blagoslovljenog sultana Jildirim Bajezitu, kajzeru Ruma*²¹ (3440 – 3504)
- XXXIII – *Povratak blagoslovljenog sultana prema Bahaštiju i Ussabu nakon osvojenja Sivasa* (3505 – 3605)
- XXXIV – *Dolazak pred granice Halepa nakon zauzimanja Bahaštija i Ussaba* (3606 – 3646)
- XXXV – *Borba blagoslovljenog, nebesima potpomognutog sultana u okolici Halepa s moćnicima Šama i svanuće sretnog praskozorja Šamljanima* (3647 – 3764)
- XXXVI – *Odlazak blagoslovljenog sultana, donositelja nebeske odmazde, prema Damasku, bijeg vladara Egipta, osvojenje Damaska i drugih oblasti Šama* (3765 – 3902)
- XXXVII – *Bijeg Feredža pred snažnom vojskom blagoslovljenoga sultana i sultanov pobjedonosni pohod* (3903 – 3946)
- XXXVIII – *Priprema vojske blagoslovljenog sultana za pokoravanje zemlje Ruma i dolazak Drugog Aleksandra na carsko prijestolje* (3947 – 4012)
- XXXIX – *Pismo blagoslovljenog sultana kajzeru Ruma po drugi put, traženje Kara Jusufa Turkmana, srdžba kajzera i pripreme za okršaj* (4013 – 4166)

¹⁹ Mallu-han (kasnije Iqbal-han) jedna je od središnjih ličnosti Delhijskog sultanata u prvom desetljeću XV. stoljeća, upravo u periodu Timurova pohoda na Indiju. O nje mu i povijesnim prilikama Delhijskog sultanata pogledati: Jackson 1999:309–310.

²⁰ Slikovit primjer jezične eliminacije protivnika titulom “kajzer” (*qayšar*) koja se u klasičnim tekstovima rabi gotovo isključivo za označavanje nemuslimanskih vladara; ovakvom uporabom u tekstu *Timūrnāme* posredno se odriče legitimitet Osmanli-jama za upravljanje dijelom muslimanskoga svijeta.

²¹ Naziv Rūm prošao je tijekom povijesti značajne semantičke promjene i poprimio različita značenja s geografskim, etničkim i konfesionalnim konotacijama u arapskom, a kasnije turskom i perzijskom jeziku, o čemu postoji opsežna literatura. Nakon što su znatnim širenjem početkom XIII./XIV. stoljeća Osmanlije zaposjele bivše bizantske teritorije u Anatoliji te kasnije i na Balkanu, osmanski vladari, a posebno Mehmed Osvajač, još prije osvojenja Konstantinopola prozvali su se sultanima, hanovima i padišahovima Rūma (grč. *Rhōmania*), naglašavajući time svoj status nasljednika i baštinka Bizanta i Seldžuka Rūma. U korpusu perzijskih povijesnih tekstova Osmanlije, kojima je Timur zadao odlučan poraz 1402. u bitci kod Ankare, već u tom periodu nazivaju se Rūmljanima. Takav je slučaj sa *Zafarnāmom* Nizām al-dīna Šāmija, a isti naziv koristi se i u Hātifijevoj *Timūrnāmi* (Bosworth 1960:606).

- XL – *Dolazak kajzerovog izaslanika s vijestima o smutnji i odbijanju, srdžba blagoslovljenog sultana i izlazak na megdan pobjedonosne vojske njegove* (4167 – 4243)
- XLI – *Susret izvidnica dvaju tabora, izlazak u izviđanje emira Šah Melika sa skupinom junaka, njihov okršaj s Rumljanima i pobjedonosni povratak* (4244 – 4319)
- XLII – *Postrojavanje vojske blagoslovljenog sultana za bitku protiv kralja Rumljana, kajzerov poraz i pobjedonosni povratak vojske blagoslovljenog sultana* (4320 – 4528)
- XLIII – *Zarobljavanje kajzera od strane sultana Mahmud-hana i njegovo dovođenje pred blagoslovljenog sultana vremena; blagoslovljeni sultan sjedi na prijestolju blagosti i samilosti i vodom oprosta i plemenitosti pere nečist kajzerovih prijestupa* (4529 – 4579)
- XLIV – *Savjetovanje blagoslovljenog sultana radi pokreta prema Hataju i Kini i preseljenje njegove visosti s ovog prolaznoga svijeta u vječni svijet* (4580 – 4649).

Posljednje, XLV. poglavlje, naslovljeno *Okončanje plemenitoga štiva i ugodne pripovijesti* (4650 – 4727), sadrži pjesnikova završna razmišljanja o poemi. S obzirom na njegov autoreferencijalni karakter, izuzetno je važno za prosudbu *Timūrnāme*. Dok s jedne strane pjesnik samodopadno hvale svoje djelo, istovremeno bez zazora kazuje o osjećaju razočaranja i osujećenosti uslijed izostanka odgovarajuće naknade, posve u stilu velikoga Firdūsija koji iste emocije donosi na kraju svoje čuvene *Knjige kraljeva*.

5. Zagrebačka *Timūrnāma*: tekstna analiza

5.1. Opis rukopisa

Djelo *Timūrnāma* autora Mevlane ‘Abdullāha Hātifija (u. 1520./1521.) ima nekoliko alternativnih naslova: *Knjiga Timurovih podviga* [Zafarnāma (-ye Timūrī)], *Timurova Aleksandrida* [Iskandarnāme (-ye Timūrī)], *Knjiga počasti* (Šarafnāma)²² (Yıldırım 2018:239). U Orijentalnoj zbirci Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu registriran pod brojem 754, u prijepisu do danas nepoznata prepisivača i datuma prijepisa, čuva se rukopis *Timūrnāma* koji broji ukupno stotinu dvije folije (1b – 102b), dimenzija 13,8 x 23,8 cm.²³ Tekst je pisan čitkim i njegovanim *nast’alīkom*, podijel-

²² Ovaj naziv koristi čuveni antologičar Lotf’alī Āzer Bagdilī u svojoj antologiji *Ātaškada* (priredio Sayyed Ġa’far Šahīdī, Našr-e ketāb, Teheran, 1337 h.s. = 1958., na str. 79). Sve ostale naslove djela koristi sam autor u tekstu.

²³ Trenutačno stanje rukopisa na temelju uvida u izvornik.

ljen u dva stupca s po dvanaest redaka na stranici, ispisan crnom tintom. Prostor teksta obrubljen je s nekoliko dekorativnih bordura različite širine i boje; prva je ispunjena narančastom bojom, druga svijetlozelenom, treća zlatom, a četvrta i peta izvedene su crvenom i plavom. Stupci su odvojeni po dvjema tanjim usporednim crtama ispunjenim zlatom. Naslovi poglavlja pisani su bijelom tintom na podlozi od zlata, na kojoj se razabiru raznobojne vitice. Obrubljeni su modroplavom bojom, što doprinosi njihovu otmjenu izgledu. Uvez je kožni, smeđe boje, s četiri kutna ukrasa i duguljastim medaljonom (*šams*) u sredini, svi izrađeni u zlatotisku. Unutar nje strane korica izrađene su jednako pomnjivo: zlatni medaljoni na plavoj podlozi izvedeni tehnikom filigrana.

U dosadašnjim osvrtima na zagrebačku *Timūrnāmu*, bilo da je riječ o malobrojnim radovima²⁴ ili kataloškim karticama, nedvojbeno je i višekratno ukazano na to da se radi o nepotpunom primjerku toga djela. Unatoč tomu, izostala je detaljnija obrada teksta rukopisa koja bi preciznije odredila opseg i prirodu deficijencije. Slično tomu, nepoznate su i okolnosti u kojima su se nedostaci mogli javiti; je li rukopis od početka bio u takvom stanju ili su nedostaci posljedica premještanja, obrade i/ili restauriranja?

Nedostatke teksta moguće je podijeliti u dvije osnovne kategorije:

- ispremetanost dijelova sačuvanoga teksta
- ispuštanja koja nadmašuju okvire uobičajenih tekstnih razlika (do 10 %).²⁵

U zagrebačkoj *Timūrnāmi* nalazimo dvadeset tri naslova²⁶ s ukrašenim

²⁴ Paić-Vukić 2014:44–51; Janc 1958:129–137; Olesnicki 1932:195–198.

²⁵ S obzirom na to da je pismenost rukopisa, za razliku od tiskanih djela, vrsta otvorene pismenosti s otvorenim i dinamičnim marginama i čestim interpolacijama u samome tekstu, kao samorazumljiva okolnost uzima se mogućnost odstupanja među različitim prijepisima istoga djela. Mi smo procijenili da je taj omjer do 10 % teksta.

²⁶ Usporedbom prijevoda pojedinih poglavlja jasno je uočljivo da se naslovi zagrebačke *Timūrnāme* razlikuju od naziva poglavlja kritičkog izdanja. Navest ćemo jedan zanimljiv primjer: dvanaesto poglavlje zagrebačkog kodeksa *Timūrnāme*, koje počinje ukrašenim zaglavljem na fol. 57b, glasi: *O polasku pobjedonosnog vladara u boj protiv kuće Muzaffar-hana i osvojenju Širaza*. To poglavlje odgovara XXI. poglavlju *Timūrnāme* prema kritičkom izdanju koje je ondje naslovljeno *Usmjeravanje pobjedonosnih zastava prema prijestolnici kalifata Bagdadu i bijeg sultana Ahmeda Dželajira*. Iako je riječ o istim povijesnim događajima, naslovima su u prvi plan postavljeni različiti protagonisti: u zagrebačkom rukopisu to je manja arapska dinastija Muzaffarida koja je vladala Širazom, dok je u kritičkom izdanju to moćna dinastija Džalairida u Bagdadu. Čini se da je naslov iz kritičkog izdanja primjereniji jer u prvi plan stavlja prijestolnicu kalifata Bagdad, a ne Širaz i manju pokrajinsku dinastiju. Razlika je uočljiva i u nazivima gradova u perzijskom izvorniku: Bagdad je *dār al-ḥilāfa* (prijestolnica kalifata), što za osvajače ima neusporedivo snažniji simbolički naboj od Širaza koji je tek *dār al-saltana*

zaglavljima i to na sljedećim folijama:

1) fol. 5b – 6a: *Druga vojna pobjedonosnog vladara na Iran i osvojenje Mazenderana, Gilana, Iraka, Farsa i Tabriza* (odgovara poglavlju XIV)

2) fol. 8a – b:²⁷ *Slanje pisma pobjedonosnog vladara kajzeru zemlje Rum i odgovor na to pismo* (XXXII)

3) fol. 11a: *O savjetovanju pobjedonosnog vladara u vezi s ratom protiv kajzera Rumljana* (XXXIII)

4) fol. 13a – b: *Polazak pobjedonosnog vladara, od Neba podržanog, prema Halepu, i bitka sa stanovnicima Šama, te poraz Šamljana* (XXXV)

5) fol. 18a: *Slanje izaslanika pred Husejina Sufija, namjesnika Horezma i [pobuđivanje u njemu] nadanja i strahovanja* (IX)

6) fol. 22a: *Pokret pobjedonosnog i sretnog vladara s namjerom ratovanja protiv namjesnika Horezma i [namjesnikov] bijeg* (XLI)

7) fol. 26a: *Pripremanje gozbe posjednika trona vladarskog s ciljem pronalaska sreće u odabiru zamjenika* (XI)

8) fol. 26b: *Pokret Vitkoga čempresa prema Širazu* (XV)

9) fol. 45a: *Razvijanje zastave pobjedonosnog vladara za rat protiv Tuktamišana* (XVIII)

10) fol. 50a: *Sjedanje na tron pobjedonosnog vladara s namjerom polaska u vojnu protiv Irana* (XIX)

11) fol. 52b: *Urešavanje tabora pobjedonosnog vladara s namjerom da pet godina napada kuću Muzaffar-hana i protiv nje vodi rat* (XX)

12) fol. 57b: *O kretanju pobjedonosnog vladara u boj protiv kuće Muzaffar-hana i osvojenju Širaza* (XXI)

13) fol. 63b: *Postrojavanje vojske pobjedonosnog vladara s namjerom vođenja boja protiv Šaha Mansura i ubojstvo tog oholnika i nasilnika* (XXII)

14) fol. 66a: *Dolazak pobjedonosnog vladara kod [hana] hanova i razgovor [njihov, te protivljenje]²⁸ hana zbog kvarnog utjecaja nekih nezalica* (XXIII)

15) fol. 67b – 68a: *Povratak izaslanika pobjedonosnog vladara od hana i uzne-mirenost zbog susreta s pobjedonosnim vladarom vremena, te pokretanje tabora tog sretnog i blagoslovljenog vojskovođe na čelu bujice konjanika prema Derbenđu i Makuu* (XXIV)

(prijestolnica vladarske kuće).

²⁷ List br. 8 je naopako uvezan pa je time i naslov narušen tako da pri listanju nailazimo na drugi dio naslova, a na sljedećoj stranici na prvi.

²⁸ U kritičkom se izdanju nalazi riječ *moxālafat* (protivljenje), što mnogo jasnije ukazuje na bit događaja koji se opisuju. Brojne uglate zagrade neophodne su da bi naslov uopće bio jasan.

16) fol. 71a: *Urešavanje vojske pobjedonosnoga vladara po drugi put u krajini tmine i mraka s ciljem vojne protiv Tuktamiš-hana, te povlačenje hana iz tog surovog predjela* (XXV)

17) fol. 75a: *Trijumf pobjedonosnog vladara obzorja nad taborom iz Kipčacke pustinje i darivanje Džingis-hanovog imetka Puras-hanu, te povlačenje Perzijanaca s puta k Derbendu prema Azerbajdžanu* (XXVI)

18) fol. 79b: *Razvijanje zastave pobjedonosnog vladara za boj protiv hana Ke-tvara i hanov bijeg, te pokoravanje Indije* (XXIX)

19) fol. 88a: *Pohvalnica Predvodniku svega stvorenoga, Muhammedu Arapi-nu, zatiratelju ognja Ebu Lehebovskog* (III)

20) fol. 90a: *O ... i opisu nebeskog uspinjanja Predvodnika svega stvorenoga, Muhammeda Mustafe, neka je Božji blagoslov s njim* (IV)

21) fol. 93b: *Blagotvorno poklapanje Kanopusa sreće na nebeskom svodu vladavine svijetom i izlazak mladog blagoslovljenog mjeseca želje i nadanja* (VI)

22) fol. 97b: *Vojevanje pobjedonosnog vojskovođe s emirom Husejinom, upraviteljem grada Belha, i dolazak u Belh njegovog plamtećeg lica koje obasjava cijeli svijet* (VII)

23) fol. 100a: *Posjedanje pobjedonosnog vladara i sultana na tron u Belhu i isticanje krune upravljanja svijetom* (VIII).

Prema broju poglavlja *Timūrnāme*, dvadeset tri navedena naslova predstavljaju točno polovinu ukupnog broja naslova kritičkog izdanja. Dvanaest drugih poglavlja u zagrebačkom je rukopisu prisutno tekstnim isječcima različite dužine (od najmanje jedne stranice teksta naviše). Naposljetku, u zagrebačkom prijepisu *Timūrnāme* ne nalazimo nikakva traga preostalih devet poglavlja.²⁹

5.2. Tekstna analiza

Kada je, pak, riječ o opsegu teksta djela, navedenu podjelu prema poglavljima treba uzeti s oprezom zbog različite dužine poglavlja u *Timūrnāmi*. Svega su tri izuzetno duga poglavlja (preko dvjesto stihova), dok su sljedeće dvije kategorije poglavlja prema dužini ona s preko stotinu stihova – ukupno ih je osamnaest, te ona s brojem stihova do stotinu – dvadeset četiri poglavlja.

Ipak, postotak od 50 % zastupljenih poglavlja u zagrebačkoj *Timūrnāmi* točno odgovara situaciji s tekstom. U kritičkom izdanju djela *Timūrnāma*

²⁹ S obzirom na brojne nedostatke i očigledne omaške, napomena kako je zagrebačka *Timūrnāma* mogući autograf, u katalošku karticu naknadno unesena, ne može biti predmet ozbiljnog razmatranja. Razina očuvanosti pojedinačnih poglavlja *Timūrnāme* u zagrebačkom kodeksu tablično je prikazana u *Prilogu C* na kraju rada.

nalazimo 4727 stihova. Zagrebačka *Ṭīmūr-nāma* ima 2320 stihova, što je upravo polovina teksta.³⁰

1a – b

Već u kataloškoj kartici zabilježeno je da je u zagrebačkoj *Ṭīmūr-nāmi* »prvi list umjetno skeljan kao početni«. Zagrebačka *Ṭīmūr-nāma* otvara se stihovima iz prvog poglavlja *Veličanje Uzvišenog* na fol. 1a – 1b gdje nalazimo osamnaest stihova, što je ujedno i jedini tekstni trag tog uvodnog poglavlja u tom rukopisu. Prvi stih na fol. 1a je devetnaesti po redu i na toj strani je uredno u nizu zabilježeno sljedećih devet stihova (19 – 27).

Iz različite nijanse žute boje papira i nepodudaranja linija okvira jasno je vidljivo da je tekst na početku fol. 1b, gdje nalazimo trideset prvi stih, zapravo naknadno zalijepljen ispod autentičnog ukrasnog *unvana* na kojemu se nazire nejasno ispisan naslov djela *Kitāb-e Ṭīmūr-nāme*. Jasno je i to da je list uvezan naopako jer je za očekivati da bi oslikani *unvan* s naslovom trebao doći na fol. 1a.

2a – b

Fol. 2a – b počinje 3226. stihom XXIX. poglavlja i na fol. 2b nastavlja pratiti tekst, uz znatna ispuštanja koja se mogu smatrati različitim redakcijama osnovnog teksta, sve do 3266. stiha. Iako je raspon između prvog i posljednjeg stiha četrdeset, fol. 2a – b ima tek dvadeset četiri stiha: po dvanaest na svakoj strani. Bez obzira na činjenicu da tako velika razlika u drugim okolnostima može ukazivati na ispuštanje većih cjelina – jednu stranu ili cijeli list – ovdje to nije slučaj jer se zapisani i ispušteni stihovi smjenjuju u pravilnom nizu.

3a – 6b

Fol. 3a donosi 1272. stih XII. poglavlja *Ṭīmūr-nāme* i tekst se u redosljedu niže sve do kraja tog poglavlja i početka XIII. poglavlja, tvoreći na taj način prvi kraći tekstni blok koji seže do 1387. stiha. Unutar tog bloka nalazi se i drugi po redu oslikan *unvan* s naslovom XIII. poglavlja na fol. 5b – 6a. Značajno je primijetiti da zagrebačka *Ṭīmūr-nāma* u ovom dijelu pokazuje visoku razinu konsolidacije bez mnogo ispuštanja pojedinačnih stihova.

³⁰ Postoji samo jedna strana folije na kojoj se nalazi 13 stihova, što je tehnička pogreška prepisivača. Potpunih strana koje imaju urednih dvanaest stihova teksta u zagrebačkom rukopisu ima ukupno stotinu šezdeset dvije (ili 1944 stihova); strana koje imaju manje od dvanaest stihova ima: 13 strana s 11 stihova (143 stiha); 13 strana s 10 stihova (ili 130 stihova); 4 strane s 9 stihova (36 stihova); 3 strane s 8 stihova (24 stiha); jedna strana sa 7 stihova, 2 strane sa 6 stihova, po jedna strana sa 4 i 3 stiha, te 2 strane s 2 stiha, što tvori ukupan zbroj od 2320 stihova u R 754. Tablični pregled sačuvanih stihova zagrebačkog rukopisa *Ṭīmūr-nāme* prema folijama dan je u *Prilogu B* na kraju rada.

7a – 14b

Nešto veći tekstni blok nalazi se u navedenom rasponu; tekst na fol. 7a počinje 3399. stihom XXXI. poglavlja. Prvih dvanaest stihova tog poglavlja je ispušteno. Tekst se potom pravilno niže do kraja tog i u naredno XXXIII. poglavlje. Znatnija ispuštanja bilježimo na fol. 12a na kojoj je uobičajenih dvanaest stihova u neuobičajenom rasponu. To su stihovi br. 3525, 3528 – 3531, 3609 – 3614 i posljednji stih je 3616. S obzirom na to da je stih 3609. dio XXXIV. poglavlja, pretpostavljamo da zagrebačka *Timūrnāma* ta dva poglavlja skraćuje i objedinjuje u jedno. Nastavak teksta na fol. 13b ulazi u XXXV. poglavlje, a značajna ispuštanja pojedinačnih stihova imamo iznova na 14a – b. Posljednji stih ovog tekstnog bloka je 3719. Još je važnije to što između fol. 13b i 14a nedostaje petnaest stihova; uz prihvatljive tekstne varijante to bi značilo da nedostaje samo jedna strana folije. Kako to nije moguće, razložno je pretpostaviti, iako smo svjesni da je to samo pretpostavka, da upravo na tom mjestu nedostaje jedan list koji bi na jednoj strani imao dvanaest redaka, a na drugoj minijaturu, te da su iz zagrebačkog rukopisa pojedinačni listovi kidani zbog minijatura, što se često događalo s arabičkim rukopisima.³¹ U zagrebačkoj *Timūrnāmi* postoji nekoliko mjesta gdje je moguće pretpostaviti takav slijed događaja.³²

15a – 29b

Sljedeći tekstni niz zaprema cijelih petnaest folija i drugi je po veličini u rukopisu. Prvi stih na fol. 15a je 502. stih VIII. poglavlja, a posljednji stih tog niza na fol. 29b je 895. stih XI. poglavlja. U ovom nizu nalaze se i dvije minijature na fol. 15a i 27b. Brojni su primjeri potpuno vjernog očuvanja teksta *Timūrnāme* u ovom dijelu: strana folija s urednih dvanaest redova koje vjerno slijede izvornik prema kritičkom izdanju. Takav je slučaj s fol. 15b, 20b, 24b, 26b i 28a.

30a – 31b

Sljedeće dvije folije pripadaju XII. poglavlju. Prvi stih na fol. 30a je 1181., a posljednji stih na fol. 31b je 1271. stih tog poglavlja. U oštroj suprotnosti s prethodnim tekstnim blokom, u ovom rasponu nalazimo mnoge primjere ispuštanja pojedinačnih stihova. Fol. 31b ima uredno zabilježenu kustodu u donjem lijevom kutu, djelomično oštećenu pri restauriranju, koja tekst povezuje s fol. 3a.

³¹ Sintagmu *arabički rukopisi* koristimo prema kovanici Muhameda Ždralovića. Vidi: Ždralović 1988:87.

³² Takav je slučaj s fol. 90b – 91a između kojih nedostaje četrnaest stihova: 176 – 190. Ovaj primjer predstavlja još snažnije uporište za iznesenu pretpostavku jer dolazi u tekstnom bloku izuzetne očuvanosti s minimalnim ispuštanjima pojedinačnih stihova.

32a – 41b

Tekst *Timūrnāme* nastavlja se u nizu od stiha br. 1387 u XIV. poglavlju kojim počinje fol. 32a, sve do kraja XIV. poglavlja: posljednji stih na fol. 41b dovodi nas do 1709. stiha, uz znatna ispuštanja posebno izražena na posljednjim listovima niza. Još jedna od ukupno šest sačuvanih minijatura nalazi se u ovom nizu na fol. 37a.

42a – 55b

Još jedan dugi tekstni blok u navedenom rasponu donosi stihove br. 1863 iz XVII. poglavlja³³ i u pravilnom slijedu donosi tekst *Timūrnāme* kroz XVIII., XIX. i XX. poglavlje sve do stiha br. 2198 XX. poglavlja. Među ovih četrnaest folija nalazimo mnogobrojne primjere potpune i vjerne očuvanosti izvornika djela bez mnogobrojnih odstupanja. Na fol. 53b nalazi se minijatura.

56a – 56b

Sa žaljenjem moramo ustvrditi da je navedeni niz, koji se u kontinuitetu nastavlja i u narednom tekstnom bloku, na ovom mjestu prekinut jednim listom koji sadrži dvadeset i četiri stiha XII. poglavlja: 989 – 1013. Navedeni list je restauriran i tom prilikom je bijelim nanosom prekrivena izvorna kustoda koja je jedini pouzdan orijentir za smještanje teksta. Indikativno je da se na prethodnoj stranici, fol. 55b, nalaze dvije kustode: jedna autentična i druga naknadno dodana koja uspostavlja prividan kontinuitet s fol. 56a koja pripada na sasvim drugo mjesto u *Timūrnāmi*.³⁴

57a – 72b

Ovaj dio zagrebačkog prijepisa *Timūrnāme* sa šesnaest folija u nizu predstavlja najveći očuvan tekstni blok i ujedno zaprema središnji dio kodeksa. Ukoliko mu pridodamo i četrnaest folija (42a – 55b) čiji nastavak predstavlja, dobit ćemo punih trideset folija teksta u kontinuitetu. Prvi stih na fol. 57a je 2224. stih XX. poglavlja, a posljednji stih je br. 2604 iz XXV. poglavlja.

73a – 76b

Prvi stih na fol. 73a je 2653. stih XXV. poglavlja, a posljednji stih ovog niza je 2743. stih XXVI. poglavlja. Kako se može vidjeti, između folija 72b i 73a nedostaje četrdeset osam stihova, odnosno dvije folije teksta.

³³ Prvih osam stihova tog poglavlja nedostaje u zagrebačkom rukopisu.

³⁴ Važno je napomenuti da to nije jedinstven slučaj u zagrebačkoj *Timūrnāmi*: takvih "lažnih" kustoda ima nekoliko. Pogledati na primjer fol. 91b na kojoj se također nalazi naknadno upisana kustoda kako bi se posljednji stih te folije, br. 215, povezao sa stihom br. 263 u narednom V. poglavlju i tako neprimjereno premostila praznina od 48 stihova, odnosno dvije folije teksta koje nedostaju: 216 – 262.

77a – 82b

Fol. 77a počinje 2945. stihom iz XXVIII. poglavlja čijih prvih deset stihova nedostaje u zagrebačkom prijepisu. Golema je razlika između prvih strana niza koje u pravilnim rasponima od po dvanaest stihova prate tekst izvornika, i posljednje folije na kojima bilježimo velika odstupanja. Posljednji stih fol. 82b je 3154. stih XXIX. poglavlja.

83a – 84b

Ova tekstna cjelina vraća nas nešto unatrag i prethodi gornjoj. Prvi stih fol. 83a je 2772. stih XXVII. poglavlja, dok je posljednji stih završne fol. 84b 2824. Upravo na toj posljednjoj fol. 84b pronalazimo jednu u nizu očiglednih omaški prepisivača, što je činjenica iz koje možemo izvući nekoliko značajnih zaključaka, o čemu će više riječi biti kasnije. Naime, prepisivač potpuno narušava formalne odlike *mesneviye* i od dva različita polustiha (*misra'*) u stihovima 2808. i 2811. tvori jedan stih, pri čemu je jasno da je došlo do zabune. Stih br. 2808 glasi:

Gorūhī bedān pīšgāh āmadand
setam didagān dādxāh āmadand

Umjesto drugog *misra'a* (polustiha) prepisivač je upisao drugi *misra'* stiha br. 2811 koji glasi:

setam didagānīm az īn kohna dah

pri čemu je jasno vidljivo da su prve dvije riječi uzrok omaške.

85a – 85b

Ovaj list na fol. 85a donosi dva stiha iz XXXIX. poglavlja (br. 4069 – 70) i minijaturu, dok na sljedećoj strani folije imamo uobičajenih dvanaest redaka među kojima smo u kritičkom izdanju *Timūrnāme* uspjeli identificirati samo jedanaest; posljednji, jedanaesti stih fol. 85b je 4095.

Upravo taj stih dolazi na početku jedne velike praznine u tekstu zagrebačkog kodeksa koja uključuje cijela poglavlja: XL., XLI., XLII., XLIII., XLIV., dok u posljednjem XLV. imamo posljednje dvije nepotpune folije teksta s kolofonom na samom kraju poeme (101a – 102a).

86b – 87b³⁵

Navedene dvije folije sadržavaju stihove od 3310. do 3357. XXX. poglavlja *Timūrnāme* i to bez ijednog ispuštenog stiha.

88a – 91b

³⁵ List 81a-b uvezan je naopako i u donjem lijevom kutu fol. 86b napisana je "lažna" kustoda koja omogućava nastavak slijeda u trenutačnom rasporedu folija kodeksa.

Fol. 88a naglo nas vraća na početak poeme i donosi jedanaest posljednjih stihova II. poglavlja (br. 106 – 116), što je jedini tekstni trag tog poglavlja u zagrebačkom kodeksu. S obzirom na to da je riječ o početku djela, navedene folije prilično dosljedno slijede izvornik, bez mnogo odstupanja.³⁶

92a – 98b

Sljedeća tekstna cjelina u navedenom rasponu posljednji je veći očuvan dio teksta *Ṭīmūr-nāme* i zaprema sedam folija. Počinje 263. stihom V. poglavlja i nastavlja se u pravilnim folijama po dvanaest redaka obuhvaćajući cijelo VI. poglavlje i dio VII. do 425. stiha. Nakon toga dolazi praznina od trideset dva stiha što ukazuje na nedostatak najmanje jedne folije.

99a – 100b

Na fol. 99a ispisan je nastavak teksta VII. poglavlja od stiha 450, uvodeći tekst u VIII. poglavlje do 501. stiha, koji je posljednji stih fol. 100b. Na toj foliji je uredno zabilježena autentična kustoda koja nedvosmisleno ukazuje da se tekst VIII. poglavlja nastavlja sljedećim, 503. stihom koji se u zagrebačkom kodeksu nalazi na fol. 15a.

101a – 102a

Posljednje dvije nepotpune folije vraćaju nas na sam kraj *Ṭīmūr-nāme*, na XLV. poglavlje kojemu na početku nedostaje dvadeset sedam stihova, odnosno po svoj prilici jedna strana. Prvi zabilježen stih zagrebačkog kodeksa na fol. 101a je 4675. i ova posljednja sačuvana tekstna cjelina nas uz mnogobrojna ispuštanja pojedinačnih stihova posljednjom fol. 102a dovodi do posljednjeg, 4725. stiha, kojim Hâtifi okončava svoje djelo riječima:

Bože, kad se ovaj prizor veličanstveno upotpuni

Pjesma stiže do kraja, pa neka je sa srećom!

Nakon posljednjeg stiha na istoj foliji zabilježen je i uobičajeni kolofon na arapskom jeziku koji ne donosi nikakve podatke o vremenu i mjestu prijepisa ni o identitetu prepisivača, a tako je u većini rukopisa *Ṭīmūr-nāme* u koje smo imali uvida.

Zbog pomanjkanja jasnih indicija o provenijenciji zagrebačke *Ṭīmūr-nāme*, u ovome radu ne pretendiramo ponuditi jednoznačne odgovore. Ovdje želimo skrenuti pozornost istraživača na upise s kraja rukopisa gdje su sadržani vrijedni podatci koji bi zajedno s drugim pokazateljima mogli pomoći pri postavljanju uvjerljive hipoteze.

Fol. 102b donosi upise koji nisu sastavni dio teksta *Ṭīmūr-nāme*, ali sadrže moguće pokazatelje provenijencije rukopisa. Ondje nalazimo stihove na turskom jeziku, stiliziranu zamjenicu *on*, u arapskom jeziku *hū*, kao nepo-

³⁶ Za prazninu između fol. 90b – 91a pogledati napomenu br. 32.

grešivu naznaku sufijske pripadnosti vlasnika rukopisa, a moguće i prepisivača. Pored toga, na istoj stranici kronološki su navedeni i datumi ustoličenja i datumi smrti safavidskih šahova Isma'ila I., Tahmaspa, Isma'ila II. i Muhammada Xudabande, zatim godina mučeničke smrti sultana Hamze Mirze, godine stupanja na prijestolje šaha Abbasa Velikog, šaha Sama Mirze, koji je u popisu naveden pod svojim dinastičkim pseudonimom Safiyy al-din, i šaha Abbasa II. (ustoličen 1632).³⁷ Svi navedeni elementi uzeti zajedno, uz druge posredne okolnosti, ukazuju na pretpostavku da je zagrebački rukopis *Timūrnāme* nastao izvan osmanskog manuskriptnog miljea, pod čime podrazumijevamo kulturni prostor Osmanskoga Carstva na kojem su orijentalni rukopisi nastajali pisanjem ili prepisivanjem. Rukopis je mogao nastati u safavidskoj Perziji ili na području istočne Anadolije, koje je tijekom XVI. i XVII. stoljeća prolazilo kroz mnogobrojna politička, društvena i kulturna previranja. Naime, do XVI. stoljeća područje istočne Anadolije već je imalo višestoljetnu tradiciju miješanja i preklapanja turkijskih i iranskih kulturnih i jezičnih obrazaca, a u tom je razdoblju prolazilo kroz burna politička zbivanja i sukobe Osmanlija i Safavida, višekratno mijenjajući političke gospodare i kulturni referencijalni okvir.

6. Zaključna razmatranja

Iz tekstne analize jasno je da zagrebački kodeks *Timūrnāme* donosi polovično sačuvan tekst i kada je riječ o broju navedenih naslova poglavlja i broju sačuvanih pojedinačnih stihova. Osim toga, narušen je i redosljed sačuvanih dijelova teksta, koji se doima proizvoljnim. Iako danas rukopis *Timūrnāme* ima šest minijatura, opravdano je pretpostaviti da ih je izvorno bilo više te da je upravo to mogući uzrok manjkavosti kodeksa i nedostataka pojedinih folija. Mnogi prizori poeme lirski su tako dojmljivo predočeni da se prirodno nadaju slikovnom prikazu, poput Poslanikova uspeća na nebo (miradža), privođenja poraženih suparnika poput osmanskog sultana Bajezida II. u Timurov carski šator i slično.³⁸ Osim toga, indikativno je to da cijeli tekstni blok koji govori o Timurovoj pobjedi nad Osmanlijama

³⁷ Anonimna bilješka godinu njegova stupanja na prijestolje Safavidske države bilježi kao 1050. godinu po Hidžri, što odgovara 1642. godini gregorijanskoga kalendara.

³⁸ Podrobna analiza likovnih prikaza dijelova *Timūrnāme* u iluminiranim rukopisnim primjercima nedvojbeno bi donijela pouzdanije spoznaje. Takav pothvat, pak, ozbiljno je otežan velikim brojem rukopisa u širokom zemljopisnom rasponu, te činjenicom da iluminirani rukopisi *Timūrnāme* često predstavljaju izuzetno vrijedna umjetnička ostvarenja kojima nije moguće pristupiti bez posebnih ovlasti, o čemu su ponešto u Uvodu govorili i priređivači kritičkog izdanja u vezi s rukopisom br. 15 606, iz kolekcije Āstān-e qods-e ražavī u Mašhadu. Vidjeti: Basāk–Šāndīz 2018:37.

u bitci kod Ankare 1402. godine, a koji se nalazi u posljednjoj i najslabije očuvanoj trećini³⁹ teksta *Ṭīmūrṇāme* (poglavlja XXXVIII – XLIII), u potpunosti nedostaje iz zagrebačkog kodeksa, što dodatno osnažuje pretpostavku da je zagrebački rukopis *Ṭīmūrṇāme* nastao izvan podneblja političkog i kulturnog utjecaja Osmanskoga Carstva, te da je u političkim previranjima između Safavida i Osmanlija u određenom trenutku postao sastavni dio osmanskog manuskriptnog miljea zbog čega su i “nepoželjna” poglavlja o povijesnom porazu Osmanlija uklonjena.

Na temelju izložene analize, predlažemo da folije zagrebačkog kodeksa *Ṭīmūrṇāme* budu posložene na sljedeći način:

1. (1a – b)
2. (88a – 100b)
3. (15a – 29b)
4. (56a – b)
5. (30a – 31b)
6. (3a – 6b)
7. (32a – 76b)
8. (83a – 84b)
9. (77a – 82b)
10. (2a – b)
11. (86b – 87b)
12. (7a – 14b)
13. (85a – b)
14. (101a – 102a)

Unatoč naznačenim nedostacima, zagrebački kodeks *Ṭīmūrṇāme* predstavlja izuzetno značajan primjer iluminiranog rukopisa epske kronike na perzijskom jeziku. S obzirom na mali broj rukopisnih primjeraka *Ṭīmūrṇāme* u neposrednu susjedstvu, zagrebačka *Ṭīmūrṇāma* dodatno dobiva na važnosti.

³⁹ Pogledati *Prilog C* na kraju rada.

Prilog A

Popis perzijskih izvornih naziva poglavlja *Timūrnāme* prema kritičkom izdanju iz 2018. godine:

- I – [حمد و سپاس]
- II – “تضرع نمودن به درگاه فریادرس فریادرسان و تمناً داشتن از آن منبع جود و کرم و احسان”
- III – “نعت سرور کاینات و خلاصه موجودات محمد مصطفی”
- IV – “در صفت معراج نبی صلی الله علیه و سلم”
- V – “در سبب نظم گوید”
- VI – “قرآن کردن سهیل آسمان سعادت و جهان بانی به زهره خجسته و طلوع سپهر کامرانی و طالع شدن هلال فرخنده مال امانی یعنی رخ نمودن سلطان صاحب قرآن”
- VII – “محاربه کردن سلطان صاحبقران به امیر حسین والی بلخ و رسانیدن ماه عمرش از غزه به سلخ”
- VIII – “نشستن صاحبقران در شهر بلخ بر تخت بلند پایه خانی و سر افراختن از افسر سلطنت و جهان بانی”
- IX – “ایلچی فرستادن صاحبقران روزگار پیش حسین صوفی والی خوارزم به جهت بازگشتگان جهان فانی”
- X – “متوجه شدن صاحبقران به عزم رزم والی خوارزم در عین تسلط و کامرانی و گریختن او از عالم فانی به جهان جاودانی”
- XI – “بزم آراستن مسند نشین سلطنت و جهان بانی جهت کام یافتن شاهزاده جهانگیر از ثمره شجره نخلستان خانی”
- XII – “مشورت کردن سلطان صاحبقران به گردن کشان توران جهت عزیمت کردن به صوب ایران”
- XIII – “متوجه شدن رایب نصرت شعار به جانب خراسان”
- XIV – “عزیمت کردن سلطان صاحبقران کامکار دوّم بار به جانب ایران زمین و فتح شدن مازندران و گیلان و عراق و فارس و آذربایجان”
- XV – “توجه نمودن آن سرور سرافراز به جانب دارالسلطنه شیراز”
- XVI – “عرض کردن سلطان صاحبقران لشکر را”
- XVII – “به فراولی رفتن ایکوتمر و کشته شدن به دست قبیچاقیان”
- XVIII – “بیریق انداختن صاحبقران به جنگ تقتمش خان و هزیمت یافتن خان خانان”
- XIX – “لشکر آراستن صاحبقران به عزم یورش پنج ساله”
- XX – “لشکر آراستن صاحبقران به قصد شاه منصور و کشته شدن آن گردن کش”
- XXI – “توجه نمودن رایب نصرت آیات به دارالخلافه بغداد و گریختن سلطان احمد”
- XXII – “عزیمت کردن اعلام خجسته فرجام به صوب دیاربکر و دیگر مواضع سرحدّ شام و نامه نوشتن به تقتمش خان جهت تاراج کردن ولایت شروان زمین”
- XXIII – “رسیدن نامه صاحبقران با خان خانان و مخالفت کردن او به سبب افساد بعضی مرمان نادان”
- XXIV – “رسیدن ایلچی تقتمش خان و آشفتن صاحبقران و لشکر کشیدن آن سرخیل فرخنده مال از راه دربند باکو به جانب دشت قبیچاق”
- XXV – “سپاه آراستن صاحبقران نوبت دوّم از سرحدّ ظلمات به جنگ تقتمش خان و عنان تافتن خان از آن ممالک جان ستان”

- XXVI “ظفر یافتن صاحب قران ستانده آفاق بر لشکر دشت قبچاق و ارزانی داشتن ملک چنگیز را به پور ارس خان و عنان تافتن هم از راه دربند باکو به جانب آذربایجان”
- XXVII “مجلس آراستن سلطان صاحبقران و سپسالاران ممالک توران و ایران جهت عزیمت کردن به سوی ممالک هندوستان و لشکر کشیدن به سر کُفَر کتور و فتح منازل ایشان”
- XXVIII “متوجه شدن صاحب قران بعد از فتح کوهستان به جانب هندوستان”
- XXIX “رایت انداختن صاحب قران به محاربه ملُوخان و گریختن ملُوخان و مسخّر شدن ممالک هندوستان زمین”
- XXX “متوجه شدن صاحب قران به عزم یورش هفت ساله به صوب ممالک روم و مصر و شام”
- XXXI “قشلاق کردن صاحب قران در قراباغ و رسانیدن خبر طلب نمودن قیصر باج از آذربایجان”
- XXXII “نامه نوشتن صاحب قران به الدروم بایزید قیصر روم و خبردار شدن قیصر و ممالک”
- XXXIII “عنان تافتن صاحب قران مالک رقاب بعد از فتح سیواس به صوب بهشتی و عَساب”
- XXXIV “توجه نمودن آن سرور کامیاب به مرز حلب بعد از گرفتن بهشتی و عَساب”
- XXXV “محاربه کردن صاحبقران سپهر احتشام در نواحی حلب به گردن کشان ممالک شام و رسیدن صبح دولت شامی نژادان به شام”
- XXXVI “رفتن صاحبقران سپهر انتقام به صوب دمشق و گریختن پادشاه مصر و فتح دمشق و سایر بلاد شام”
- XXXVII “گریختن فرج از دبدبه سپاه صاحبقران و تسلط یافتن صاحبقران در عین نشاط”
- XXXVIII “لشکر آراستن صاحب قران جهت تسخیر روم و بر آمدن اسکندر ثانی بر اورنگ کیخسروی”
- XXXIX “نامه نوشتن صاحب قران به قیصر روم کَرْت ثانی و طلب کردن قرايوسف ترکمان و برآشتن قیصر و ساز اسباب جنگ”
- XL “رسیدن ایلچی قیصر و رسانیدن خبرهای فتنه انگیزی با شور و شرّ و آشفتن صاحبقران نصرت قرین و به میدان عرض درآوردن سپاه فیروزی شعار ظفر آیین”
- XLI “چشم بر یکدیگر انداختن قراولان و به زبان گیری رفتن امیر شاه ملک با فوجی از دلیران و محاربه کردن با رومیان و برگشتن کامران”
- XLII “صَف آراستن صاحبقران به عزم رزم شاه رومیان و شکست یافتن قیصر و عنان هزیمت یافتن از پیش آن سپاه نصرت اثر”
- XLIII “گرفتار شدن قیصر روم به دست سلطان محمود خان و آوردن او پیش صاحبقران زمان و نشستن صاحبقران بر مسند لطف و مرحمت و شستن لوث جرائم قیصر را به آب عفو و مکرمت”
- XLIV “مشورت کردن صاحبقران جهت توجّه به صوب ممالک خطا و چین و رفتن آن حضرت از دار فنا به دار بقا”
- XLV “اتمام این نامه نامی و اختتام این صحیفه گرامی”

Popis perzijskih izvornih naziva poglavlja *Timūrnāme* prema zagrebačkom rukopisu R 754:

- XIV – عزیمت کردن سلطان صاحبقران به جانب ایران بار دؤم فتح مازندران و گیلان و عراق و فارس و تبریز
- XXXII – نامه فرستادن صاحب قران به قیصر روم و جواب آن نامه
- XXXIII – مشورت کردن صاحب قران در حرب (؟) نامه قیصر و رومیان
- XXXV – توجه صاحب قران سپهر احتشام بصوب حلب و محاربه نمودن با اهل شام و شکست یافتن شامیان
- IX – ایلچی فرستادن صاحب قران پیش حسین صوفی والی خوارزم و امیدوار [شدن] دشمنان بتاختن
- X – متوجه شدن صاحب قران کامکار بعزم رزم والی خوارزم و گریختن [او]
- XI – بزم آراستن مسند نشین سلطنت جهت کام یافتن بجهت نامزد
- XV – متوجه نمودن سرو سرافراز بشیراز
- XVIII – بیرق افراختن صاحب قران بجنگ توقتمش خان
- XIX – بر تخت نشستن صاحب بعزم رزم ایران
- XX – لشکر آراستن صاحب قران بعزم یورش پنج ساله و جنگ با آل مظفر خان
- XXI – در سفر شدن سلطان صاحب قران به آل مظفر خان و گرفتن شیراز
- XXII – صف آراستن سلطان صاحب قران بعزم رزم شاه منصور و کشته شدن آن گردن کش آیین غرور
- XXIII – رسیدن صاحب قران بجانب خانان و گفت و گو کردن خان بسبب افساد بعضی مردم نادان
- XXIV – رسیدن ایلچی صاحب قران ز پیش خان و برآشتن جهت دیدن صاحب قران زمان و لشکر کشیدن آن سرخیل فرخنده ز راه دربند ماکو
- XXV – سپاه آراستن صاحب قران نوبت دوم در سرحد ظلمات بجنگ توقتمش خان و عنان تافتن خان از آن ممالک جان ستان
- XXVI – ظفر یافتن صاحب قران آفاق بر لشکر دشت قیباق و ارزانی داشتن ملک جنگیزرا بپورس خان و عنان تافتن هم (؟) از ارزانی دربند بجانب آذربایجان
- XXIX – بیرق افراختن صاحب قران بمحاربه تمورخان [کذا] و گریختن ملو و مسخر شدن هندوستان
- III – نعت سرور کاینات محمد عربی کشنده آتش بولهیی
- IV – صفت (؟) و وصف معراج سرور کاینات و خلاصه موجودات محمد مصطفی صلی الله علیه
- VI – قران کردن سهیل سعادت آسمان و طالع شدن هلال فرخنده بال امانی
- VII – محاربه صاحب قران با امیر حسین والی بلخ و رسیدن ماه جهان افروزش بلخ
- VIII – نشستن سلطان صاحب قران در شهر بلخ بر تخت و افسر جهانبانی

Prilog B

Tabelarni prikaz broja stihova zagrebačke *Timūrnāme* po folijama:

1a	9	11a	10	21a	12	31a	12	41a	12	51a	12	61a	12	71a	9	81a	12	91a	12	101a	12
1b	9	11b	12	21b	12	31b	12	41b	11	51b	12	61b	12	71b	12	81b	12	91b	12	101b	12
2a	12	12a	12	22a	10	32a	12	42a	12	52a	12	62a	12	72a	12	82a	13	92a	12	102a	7
2b	12	12b	12	22b	12	32b	12	42b	12	52b	10	62b	12	72b	12	82b	11	92b	12	*	
3a	12	13a	11	23a	12	33a	12	43a	12	53a	12	63a	12	73a	12	83a	12	93a	12		
3b	12	13b	11	23b	12	33b	12	43b	12	53b	6	63b	9	73b	12	83b	12	93b	10		
4a	12	14a	12	24a	12	34a	12	44a	12	54a	12	64a	12	74a	2	84a	12	94a	12		
4b	12	14b	12	24b	12	34b	12	44b	12	54b	12	64b	12	74b	12	84b	12	94b	12		
5a	12	15a	4	25a	12	35a	12	45a	11	55a	12	65a	12	75a	8	85a	2	95a	12		
5b	11	15b	12	25b	12	35b	12	45b	12	55b	12	65b	12	75b	12	85b	12	95b	12		
6a	11	16a	12	26a	10	36a	12	46a	12	56a	12	66a	10	76a	12	86a	12	96a	12		
6b	12	16b	12	26b	12	36b	11	46b	12	56b	12	66b	12	76b	12	86b	12	96b	12		
7a	12	17a	12	27a	12	37a	6	47a	12	57a	12	67a	12	77a	12	87a	12	97a	12		
7b	12	17b	12	27b	3	37b	12	47b	12	57b	10	67b	10	77b	12	87b	12	97b	10		
8a	11	18a	10	28a	12	38a	12	48a	12	58a	12	68a	11	78a	12	88a	11	98a	12		
8b	11	18b	12	28b	12	38b	12	48b	12	58b	12	68b	12	78b	12	88b	12	98b	12		
9a	12	19a	12	29a	12	39a	12	49a	12	59a	12	69a	12	79a	12	89a	12	99a	8		
9b	12	19b	12	29b	12	39b	12	49b	12	59b	12	69b	12	79b	10	89b	12	99b	8		
10a	12	20a	12	30a	12	40a	12	50a	11	60a	12	70a	12	80a	12	90a	10	100a	10		
10b	12	20b	12	30b	12	40b	12	50b	12	60b	12	70b	12	80b	12	90b	12	100b	12		2320

 = folije Zagrebačke *Timūrnāme* na kojima se nalaze naslovi ili dijelovi naslova poglavlja

 = folije Zagrebačke *Timūrnāme* na kojima se nalaze minijature

Prilog C: Omjer očuvanosti teksta zagrebačke *Ṭīmūr-nāme*

U sljedećem prilogu četrdeset pet poglavlja *Ṭīmūr-nāme* podijelili smo u tri bloka po petnaest poglavlja kako bismo ustanovili razinu očuvanosti teksta na početku, u sredini i na kraju rukopisa djela. Utvrdili smo da je *Ṭīmūr-nāma* prema zbroju stihova po poglavljima zagrebačkog prijepisa R 754 podjednako očuvana na početku i u sredini (u omjeru 61 – 62 %), dok su u posljednjoj trećini na kraju djela primjetna znatna ispuštanja teksta pa je omjer očuvanosti tek oko 17 %.

Potrebno je napomenuti da je tolerirana tekstna razlika prijepisa ustanovljena na 10 %, te se slijedom toga sva poglavlja koja imaju omjer očuvanosti teksta veći od 90 % mogu smatrati potpunima. Takvih je u zagrebačkoj *Ṭīmūr-nāmi* jedanaest: III., VI., IX., X., XVIII., XIX., XXI., XXII., XXI-II., XXIV., XXXII. S druge strane, devet poglavlja u zagrebačkom kodeksu nema sačuvan niti jedan stih.

	* Kritičko R 754 % izdanje			* Kritičko R 754 % izdanje			* Kritičko R 754 % izdanje				
I	53	18	34	XVI	38	0	0	XXXI	55	35	64
II	63	11	17	XVII	188	78	41	XXXII	65	63	97
III	46	46	100	XVIII	121	118	98	XXXIII	101	23	23
IV	75	36	48	XIX	60	59	98	XXXIV	41	30	73
V	62	37	60	XX	113	83	73	XXXV	118	35	30
VI	101	101	100	XXI	145	145	100	XXXVI	138	0	0
VII	75	43	57	XXII	58	58	100	XXXVII	44	0	0
VIII	118	93	79	XXIII	45	41	91	XXXVIII	66	0	0
IX	103	97	94	XXIV	73	72	99	XXXIX	154	14	9
X	95	92	97	XXV	154	86	56	XL	77	0	0
XI	155	77	50	XXVI	56	40	71	XLI	74	0	0
XII	115	24	21	XXVII	172	48	28	XLII	209	0	0
XIII	302	119	39	XXVIII	87	70	80	XLIII	51	0	0
XIV	154	135	88	XXIX	255	96	38	XLIV	70	0	0
XV	198	120	61	XXX	107	48	45	XLV	77	31	40
	1715	1049			1672	1042			1340	231	

Izvori

- [Hātifi, ‘Abdullāh] *Timūrnāma*, OZHA R 754, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- [Hātifi, ‘Abdullāh] *Timūrnāma*, Supplement Persan 641, *Bibliothèque nationale de France*, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8432243z/f1.image> (pristupljeno 12. rujna 2019.)
- [Hātifi, ‘Abdullāh] *Timūrnāma*, 1957.140, Harvard Art Museums/Arthur M. Sackler Museum, <https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/174810?position=1> (pristupljeno 12. rujna 2019.)

Literatura

- [Hātifi, ‘Abdullāh] 1896. *Ẓafarnāma-ye Hātifi*. Lucknow: Maṭba’ Monšī Nawāl Kišūr.
- [Hātifi, ‘Abdullāh] 1958. *Timūrnāma*. Priredio Abū Hāšim Sayyed Yūša’. Madras: Sveučilište u Madrasu.
- [Hātifi, ‘Abdullāh:] 1387 h.s. (=2008). *Šāhnāma-ye Hātifi-ye Xargardī: ḥamāsa-ye fotūḥāt-e šāh Esmā’il-e šafavī*. Ur. ‘Alī Āl Dāvūd. *Nāma-ye Farhangestān*. Farhangestān-e zabān ve adab-e fārsī
- [Hātifi, ‘Abdullāh] 1397 h.s. (=2018). *Manzūma-ye ḥamāsī-ye Mowlānā ‘Abdullāh Hātifi-ye Xargardī-ye Ġāmī: Timūrnāma*. Priredili dr. Hasan Basāk i Moḥammadreżā Qāsimzāde Šāndīz. Mašhad: Enteshārāt-e Tanīn-e qalam.
- Asadullayaf, Sa’dullāh. 1351 h.s. (=1972). Mazār-e ‘Abd al-raḥmān Ġāmī ve ‘Abdullāh Hātifi. *Mağalla-ye dāneškade-ye adabiyyāt ve ‘olūm-e ensānī-ye Mašhad*, vol. VIII, br. 3, 776–793.
- Bosworth, Clifford Edmund. 1960. Rum. Ur. H. A. R. Gibb et al. *The Encyclopedia of Islam*. Drugo izdanje, svezak 8. Leiden: Brill.
- Faḥr al-zamānī, ‘Abd al-nabī. 1340 h.s. (=1961). *Tazkira-ye Mayxāne*. Ur. Aḥmad Golcīn Ma’ānī. Tehran: Našr-e Sepahr.
- Harpelin, Charles J. 2009. *The Tatar Yoke: the Image of the Mongols in Medieval Russia*. Bloomington: Slavica.
- Jackson, Peter. 1999. *The Delhi Sultanate: a Political and Military History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janc, Zagorka. 1958. Minijature u Hatifijevoj „Timūrnāmi“. *Zbornik Muzeja primenjene umetnosti*, 3-4, 129–137.
- Manz Forbes, Beatrice. 1989. *The rise and rule of Tamerlane*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Melville, Charles. 2008. Between Tabriz and Herat: Persian historical writing in the 15th century. Ur. Markus Ritter i dr. *Iran und iranisch geprägte Kulturen*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 28–38.
- Olesnicki, Aleksej. 1932. Naše orijentalno blago: Istočni muslimanski rukopisi i isprave u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. *Hrvatska revija*, 3, 195–198.
- Paić-Vukić, Tatjana. 2014. Riječ, pismo, slika: Iz riznice Orijentalne zbirke Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. *Katalog izložbe rukopisa Orijentalne zbirke Arhiva HAZU (12. – 31. svibnja 2014.)*, 44–51.
- Şafavî, Sām-e Mīrzā. 1354 h.s. (=1975). *Toḥfa-ye Sāmī*. Ur. Ḥasan Vahīd Dastgardī. Tehran: Armaġān.
- Spuler, Bertold. 1962. The Evolution of Persian Historiography. Ur. Bernard Lewis i P. M. Holt. *Historians of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 126–132.
- Yıldırım, M. İbrahim. 2018. Abdullāh Hâtifî'nin Hayatı ve bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme'sinin değeri. *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, c. 28/2, 231–254.
- Ždralović, Muhamed. 1988. *Bosanskohercegovački prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, sv. I. Sarajevo: Svjetlost.

The Zagreb Manuscript of *Timūrnāma* by 'Abdullāh Hâtifî: a Textual Analysis

Abstract

The principal focus in this article is on the Zagreb manuscript of a famous epic poem entitled *Timūrnāma* by 'Abdullāh Hâtifî (d. 927/1521) that is held at the Oriental Manuscript Collection of the Croatian Academy of Sciences and Arts under the call name OZHA R 754. Authors of this article aimed at a detailed comparison and textual analysis of the aforementioned codex in light of the recently published critical edition of the *Timūrnāma*, as well as other available manuscripts of the work, in order to ascertain the scope of its textual *lacunae* identified yet not hitherto analyzed by authors who wrote on the subject matter. The article contains several sections: a brief introduction, an overview of the published editions of the *Timūrnāma*, a survey of the contents of the work in individual chapters, a description of the Zagreb codex and the central part in which authors analyzed the available folios of the work as per OZHA R 754. Upon perusal, it was determined that the Zagreb *Timūrnāma* with its 2320 verses distributed through the twenty-three chapters whose *unwans* are preserved in the manuscript is incomplete and is lacking almost precisely half of the text. Apart from significant textual omissions, another considerable

difficulty is posed by the perturbed sequence of the preserved verses; thus, a new reordering of the text and pagination is herein proposed. Based on textual evidence contained in the manuscript, both in the main body of the work, as well as in *miscellanea on fol. 102b* it is reasonable to assume that the Zagreb *Ṭīmūr-nāma* was copied either in Persia proper or in eastern Anatolia under the influence of the Safavid manuscript tradition and at a subsequent date in XVI or XVII century, became part of the Ottoman manuscript milieu. The colophon does not contain information about the time and date of copying or identity of the copyist. Three supplements at the end of the article present the most important findings of the textual examination of OZHA R 754.

Ključne riječi: Zagrebačka *Ṭīmūr-nāma* OZHA R 754, 'Abdullāh Hātifī, arabički rukopisi, Osmansko Carstvo, tekstna analiza

Keywords: *Ṭīmūr-nāma*, 'Abdullāh Hātifī, Zagreb codex OZHA R 754, Persian Manuscripts, Ottoman Empire, Textual Analysis

